

Życie Żydów we Wrocławiu

Pierwsi Żydzi zasiedlili Wrocław już w 13 wieku. II połowę 18 wieku ocenia się jako okres w którym nastąpił rozkwit życia żydowskiego. Przede wszystkim 19 i wczesne lata 20 wieku przyniosły wiele uczonych rabinów i pisarzy. Jednym z nich był Ferdynand Joachim Gottlieb Lassalle, który urodził się 11 kwietnia 1825 roku. Lassalle był pisarzem i politykiem w „Deutschem Bund” jak i prezydentem i głównym inicjatorem ogólnego niemieckiego związku pracy (ADAV). Wyżej wspomniany ADAV założony został 1868 roku. Lassalle jest wymieniany jako założyciel niemieckiego ruchu pracy i zaliczany do pradziada niemieckiej partii socjaldemokratycznej.

Rozkwit kultury żydowskiej nastąpił po I wojnie światowej. W tym czasie zostały założone 2 konserwatywne szkoły żydowskie. Jedna w 1921 roku żydowska szkoła elementarna i 1923 realne gimnazjum. Poza tym otworzono w 1930 roku dom starców i instytut młodych. We Wrocławiu były wydawane regularnie 2 czasopisma żydowskie. Czasopismo pt. „Żydowskie czasopismo dla wschodnich Niemiec” ukazywało się od 1915 do 1939 roku z kolei „wrocławska gmina żydowska” w latach od 1924 do 1938r.

Do 1938 roku we Wrocławiu znajdowały się 2 duże żydowskie synagogi. Te i inne były na dawnym placu Karola (wcześniej placu żydowskim) wzniesione. Nazwa wcześniej wspomnianego placu została zmieniona z końcem 1940 roku na plac bohaterów getta. Do znamienitego wydarzenia „Storch Synagoge” zostały wszystkie Synagogi i szkoły zniszczone. Następnie został sprofanowany cmentarz a na jego miejsce powstała droga.

Początek antysemityzmu

W roku 1925 żyło we Wrocławiu około 23.240 Żydów w roku 1939 było ich już o połowę mniej 10.309.

Do roku 1935 przejawy antysemityzmu nie były widoczne. Dochodziło wprawdzie do besczeszczenia cmentarzy żydowskich i pojedynczych napadów na żydów ale o antysemityzmie jeszcze nie było mowy. Często żydów owiniano za te przestępstwa i tzw. „rytualne mordy” czego wynikiem była powszechna nienawiść i chęć odegrania się na winnych. Nagonka na żydów była też widoczna w gazetach, gdzie pojawiały się często artykuły o zaginionych i martwych dzieciach. Sprawy te za każdym razem łączono z wcześniej wspomnianymi rytualnymi mordami. W czerwcu 1926 roku z powodu kolejnego podwójnego morderstwa pojawił się we Wrocławiu dokument, który opisywał wszystkie rzekomo przez Żydów dokonane mordy. Propaganda ta trwała aż do roku 1929. W sumie pojawiło się w przeciągu tych lat jeszcze 9 podobnych dokumentów. Ich celem było szerzenie propagandy i sianie nienawiści do społeczności żydowskiej.

15 września 1935r. przyjęto jednogłośnie (przepisy ustawy norymberskiej), że każdy niemiecki obywatel musi ponownie wnieść wiosek o wydanie dowodu tożsamości. Celem tej ustawy było wyłapanie kto jest żydem a kto aryjczykiem. Stwierdzenie obywatelstwa żydowskiego oznaczało m.in. zakaz wykonywania tzw. wolnych zawodów czy pracowania w służbie publicznej.

Niszczenie Żydów

W roku 1941 zostało przez burmistrza Hansa Fridricha szefa rządu Georga Krolla i przywódcę jednostki partii hitlerowskiej wydane postanowienie o czyszczeniu mieszkań żydowskich. Decyzja ta wydana została niezależnie od Berlina. W maju 1941 roku partia hitlerowska powzięła decyzję o „uwolnieniu Wrocławia od Żydów”. We wrześniu tego roku zaczęło się czyszczenie miasta ze społeczności żydowskiej. Zostali oni zamknięci w

specjalnie urządzonych dla nich gettach. Te znajdowały się na ulicy słonecznej krupnikowej i wałowej. Żydzi zostali umieszczeni poza miastem w miejscach, które cynicznie określano jako getta żydowskie. Było ich w sumie 3, jeden z nich znajdował się w skonfiskowanym klasztorze cystersów, drugi w Rybniku koło Brzegu a trzeci w Zgorzelcu.

Pierwszych 130 wrocławian - byli to przeważnie starsi i bogaci żydzi, zostali pociągiem deportowani w połowie czerwca 1941 roku do Tommersdorf. Do 1943 roku liczba osób przbywająca w przymusowym obozie pracy w Tommersdorfie podwyższyła się z 700 do 750. Musieli oni pracować przy budowie drogi. Nieludzkie warunki, które tam panowały doprowadziły do śmierci 26 robotników. Jesienią 1942 roku getto zostało zniesione a przebywający tam Żydzi przewiezieni do obozów koncentracyjnych w Auschwitz i Theresienstadt. Oprócz tych dwóch obozów Żydzi byli przeworzeni też do obozu w Majdanku.

25 listopada 1941 roku tysiąc wrocławian zostało deportowanych do Kaunas. Ci Żydzi i tysiąc innych zostało tam zastrzelonych. Wśród nich był również niemiecki historyk i nauczyciel Willy Cohn ze swoją żoną i dwiema córkami- dziewięcioletnią Susanną i 3 letnią Tamarą. Pamiętniki Willego Cohna są dziś przechowywane w Centralnym Archiwum Historii Ludności Żydowskiej. W grudniu 2006r. zostały one po raz pierwszy upublicznione jako świadectwo historii żydowskiej. Cohn opisuje w tych pamiętnikach życie w nacjonalizmie i wyniszczenie ludności żydowskiej przez tamtejszy reżim. Obok Wiktora Klemperera jest on wymieniany jako jeden z ważniejszych kronikarzy zbrodni nazistowskich na Żydach. Ku jego pamięci została w 2010 roku we Wrocławiu odsłonięta płyta pamiątkowa.

Pozostali wrocławscy przedstawiciele narodowości żydowskiej byli konsekwentnie deportowani począwszy od roku 1942 do Rygi, Sobibora i Auschwitz. W roku 1943 zostali wszyscy Żydzi przeniesieni bezpośrednio do Auschwitz. To był koniec społeczności żydowskiej. W latach 1940 do 1943 popełniło 108 żydów samobójstwo. Kiedy 16 czerwca 1943 roku naczelnik Gminy Kohn jego rodzina i pozostali członkowie szpitala żydowskiego na ulicy wałowej zostali deportowani do Auschwitz narodowość żydowska została wtedy całkowicie zniszczona.

Jednym z większych centrów życia żydowskiego - trzecia co do wielkości niemiecka gmina żydowska z ponad 100 letnią kulturową, gospodarczą tradycją została do 1944 roku ostatecznie zniszczona. Tym samym Wrocław stał się oczyszczony. Z ponad 10.000 zamieszkałych we Wrocławiu Żydów przeżyło zaledwie 38 obóz koncentracyjny w Auschwitz.

A dzisiaj?

Po zakończeniu II wojny światowej powstała nowa gmina żydowska, która jednak nie nawiązuje do tamtejszych tradycji.

Świadectwem zbrodni nazistowskich po dzień dzisiejszy są „ Storch Synagoge” i cmentarz żydowski.

¹ <http://www.breslau-wroclaw.de>

² <http://www.stuttgarter-zeitung.de/inhalt.ferdinand-lassalle-der-salonloewe-der-die-spd-erfand.1d922778-af6a-42c2-ba64-2690b04d363a.html>

³ Brenner, Michael: Jüdische Kultur in der Weimarer Republik. C.H.Beck, München, 2000.

⁴ Jessen, Dr. Hans: Jahrbuch der schlesischen Friedrich-Wilhelms-Universität zu Breslau. Duncker&Humblot, Berlin 1973

- [5](http://www.breslau-wroclaw.de/de/breslau/history/jk_synagogen/) http://www.breslau-wroclaw.de/de/breslau/history/jk_synagogen/
- [6](http://www.breslau-wroclaw.de/de/breslau/history/jk_storch/) http://www.breslau-wroclaw.de/de/breslau/history/jk_storch/
- [7](#) Dennis E. Showalter: *Little man, what now? Der Stürmer in the Weimar Republic*. Archon Books, 1982, ISBN 0-208-01893-X, S. 257.
- [8](http://www.bpb.de/politik/hintergrund-aktuell/68999/1935-nuernberger-gesetze-treten-in-kraft-14-09-2010) <http://www.bpb.de/politik/hintergrund-aktuell/68999/1935-nuernberger-gesetze-treten-in-kraft-14-09-2010>
- [9](#) Bräu, Ramona: „Arisierung“ in Breslau – Die „Entjudung“ einer deutschen Großstadt und deren Entdeckung im polnischen Erinnerungsdiskurs. Magisterarbeit. Weimar 2006
- [10](#) Geheimer Vermerk des Regierungspräsidenten vom 30.5.1941. (APW, RW Nr. I/ 9979, Bl. 4ff.)
- [11](#) V.Rahden, Till: Juden und andere Breslauer. Die Beziehungen zwischen Juden, Protestanten und Katholiken in einer deutschen Großstadt von 1860 bis 1925, Vandenhoeck&Ruprecht, Göttingen 2000, s. 143ff
- [12](#) Gruner, Wolf: *Jewish Forced Labor under the Nazis. Economic Needs and Racial Aims, 1938-1944*, Cambridge. S. 65ff
- [13](http://hospi30.de/zeitenspruenge/page970c.html?p=25) <http://hospi30.de/zeitenspruenge/page970c.html?p=25>
- [14](#) Gruner, Wolf: Öffentliche Wohlfahrt und Judenverfolgung. Wechselwirkung lokaler und zentraler Politik im NS-Staat (1933-1942). Institut für Zeitgeschichte. Oldenbourg. 2002
- [15](http://www.memorialmuseums.org/denkmaeler/view/69/Museum-und-Gedenkst%C3%A4tte-IX.-Fort) <http://www.memorialmuseums.org/denkmaeler/view/69/Museum-und-Gedenkst%C3%A4tte-IX.-Fort>
- [16](http://www.holocaustliteratur.de/taetigkeiten/veroeffentlichungen/rezensionen/willy-cohn.html) <http://www.holocaustliteratur.de/taetigkeiten/veroeffentlichungen/rezensionen/willy-cohn.html>
- [17](http://lernen-aus-der-geschichte.de/Lernen-und-Lehren/content/4091) <http://lernen-aus-der-geschichte.de/Lernen-und-Lehren/content/4091>